

čutljiv je za vsakdanje, drobne dogodke, razumevajoč za male ljudi, za čudaškega uradnika, ki je srečen ob igri z belo kroglico z grma, spoštljiv do cestarjev, ker ve za njihovo veličino, ima posluh za stvari, za pogovore predmetov v svoji sobi, predvsem pa za otroke: »Otroci so smisel življenja,« pravi eden od cestarjev — morda se zato matere odločajo za otroka, ne za ljubimca (Žena, ljubimec, otrok; Punčka na boks meču), zato žrtvuje vojak življenje v prometni nesreči in zaradi otroka se avtor prebudi iz pesimizma v pustem jesenskem dnevu. Cikel vsebuje še razmišljanja o ljubezni (Dnevnik), zapis o očetovi smrti in sinovi bolečini. Sklene ga črtica Slovo, v kateri se avtor poslavlja od svoje »neizpolnjene, izgubljene mladosti.«

Črtica Mornar na suhem pripoveduje o veselju do življenja in o človeški zaprtosti za to veselje. Ljudje so polni predsodkov. Mevlja je v zadnjem ciklu najbolj ironičen: napada malomeščansko »kulturnost«, njihova vzgojna načela, nedemokracija, pomanjkanje posluha za reveže in brezdomce, ironizira Gajškov proces, lažno kulturnost, kulturnikov napad na provincializem, potem ko se je usidral v mestu, in nazadnje upokojski problem.

Gledališkemu človeku Dušanu Mevlji se življenje prikazuje kot oder: sam je zdaj igralec, zdaj gledalec. Morda včasih preveč komentira, namesto da bi pustil dogodkom in prizorom njihovo lastno govorico. V izrazu je tradicionalen, preprost, docela komunikativen.

DOKUMENTI SLOVENSKEGA GLEDALIŠKEGA MUZEJA

Osrednje mesto 15. zvezka Dokumentov ima razprava D. Moravca: Govekarjeva »čista, sveta resnica« o Verovšku. Pisec razgrinja bralcu del slovenske kulturne zgodovine. Razjasnjuje namreč ozadje Govekarjevega direktorjevanja v drami in njegov negativen odnos do tedanjega prvaka slovenskega gledališča. Dokument razprave je Govekarjevo pismo Mešku, ki je ob Verovškovi smrti posvetil igralcu lep članek v knjigi Listki. V pismu ogorčeno dokazuje, da Verovšek kot igralec in človek objektivno ni veljal nič. Do ugleda, ki ga je Verovšek imel, naj bi ga pripeljala primitivna publika in nerazumljivo obnašanje kritike. Svoje umazano blatenje je Govekar prodajal Mešku kot sveto resnico. D. Moravcu je uspelo, da je z drugimi dokumenti popolnoma pobil Govekarjeve trditve in s tem prispeval dobršen delež k razjasnitvi govekarje v slovenskem gledališču. V Dokumentih so zbrane vse Verovškove vloge in režije. Popis vlog je zaključen s tekočo številko 394 (+ 52 v Trstu), režije pa s 47 (+ 40 v Trstu), kar vse priča že o izrednem kvantitativnem poslanstvu, ki ga je Verovšek imel v gledališču tedanje dobe.

Dokumenti prinašajo še članke o prezidavi gledališč, spominski članek o M. Nablocki in prikaz M. Mahniča o delovnih razmerah v slovenskem gledališču na prelomu stoletja.

Jože Faganel, Mojca Seliškar,
Marko Terseglav
Ljubljana

PRIMER IZ STATISTIČNE LINGVISTIKE: SKRITI RED

Nemški lingvist Hans Arens je sicer že leta 1965 iz območja statistične lingvistike izdal zanimivo razpravo o »odnosih med dolžino stavka in dolžino besede v nemški pripovedni prozi od baroka do danes« (Verborgene Ordnung — Skriti red), zaradi zanimivosti pa se zdi še zmeraj prav o njegovih izsledkih seznaniti bralce; kljub relativni zakasnelosti informacije.

— V nasprotju z enkratno, individualno jezikovno interpretacijo, kakršna naj bi bila predvsem v modi, skuša Arens kot pristaš statistične lingvistike prikazati neki splošni, nadindividualno veljavni red v jeziku, ki brez skrbnega štetja ostaja skrit človeškim očem. Strnjeno bi se pravilo tega reda glasilo: z naraščajočo dolžino stavka narašča tudi povprečna dolžina be-

sede v takšnem stavku — in to v približnem razmerju 1:100. Se pravi, če kaže kakšen tekst za povprečno 5 besed daljše stavke, se povprečna dolžina besede v stavku poveča za 0,05 zloga. Pojav je Arens najprej opazil v besedilih Thomasa Manna in je sprva menil, da gre za naključje. Toda potem je ustrezno raziskal 117 drugih tekstov s približno pol milijona besedami in pojav se mu je osupljivo potrdil kot pravilo s 87 % veljavnostjo. Šlo naj bi za nekakšno temeljno strukturalno dejstvo nemške pripovedne proze, ki ga niti ni mogoče enostavno opaziti, niti se mu pisci pri pisanju zavestno ne podreajo: za nekakšno harmonijo kvantitet, ki je uresničena podzavestno in tako tudi učinkuje. — Arens je poskušal na vse načine zavarov-

vati objektivnost raziskave; izhajal je od besede in stavka kot govorjene (ne pisane) sporočilne enote; izhodiščno je obravnaval po prvih (začetnih) 3000 besed iz 52 pripovednih tekstov nemških avtorjev od baroka do 20. stoletja (to naj bi ga zavarovalo pred očitkom, da naj bi odbiral posebno primerne pasaje); število besed je potem delil s številom stavkov in dobil povprečno dolžino stavka itd. ipd. Dobljene izide je potem primerjal kot pravilo na nadaljnjih tekstih, ki se jih je vsega nabralo 117. Na koncu je iz vseh 117 primerov zračunal srednjo dolžino pripovednega stavka in besede v njem. Povprečna dolžina tega stavka naj bi bila 20—30 zlogov; z manj kot 10 zlogi na stavek naj bi bilo težko pripovedovati, ne da bi pripoved učinkovala monotono.

Hkrati je opazil, da se sporedno s pojavljanjem povprečno daljših besed v daljših in krajših v krajših stavkih povprečno daljši stavki pojavljajo v obsežnih romanih, krajši pa v kratkih prozah (čeprav absolutnega pravila ni). Očitno naj bi bilo, da pripovedno delo, ki potrebuje zelo dolgo sapo, kaže to dolžino tudi v dolžini stavka ter da dramatično razgibane in koncizne majhne forme kažejo zadihanost in kračino tudi v ustrezno kratkih stavčnih gradnjah. Harmonija kvantitet naj bi torej obstajala na vseh ravneh pripovednega besedila: od besed do pripovedne zgradbe. — Tako naj bi bilo iz ugotovljenega pravila o razmerju med relativno primitivnimi kvantitativnimi kategorijami mogoče izvesti vrsto stiloloških hipotez:

Vsak tekst vsebuje stavke in besede različnih dolžin ter različnih odstopanj od povprečja. Te razlike so razumljive le, če pojmujeemo stavek kot pripovedno enoto. S kratkimi besedami (1—2 zloga) lahko izhajamo, če se zanimamo le za potek stvari, če osebe, reči, položaje, dogodke le omenjamo, ne pa kažemo (imaginiramo), če je izpoved pripovedno abstraktna; gre torej za pripoved, ki meri le na smisel in zane-marja konkretizacijo. Ravnovesje med besedami in pripovedjo povzroča ponavadi formulacijo v glavnih stavkih, parataksu. — Tudi odslikava vsakdanjega govora narakuje ponavadi takšno kračino.

— Takoj ko pa skušamo osebe in stvari individualno prikazati, imamo opraviti z opisovanjem, opis pa je vezan na samostalnike, pridevnike in prislove; bolj ko hoče biti natančen, daljše bodo te besede in več jih bo (v nemščini kompozita!) Gla-

golski izraz, ki je bil prej značilen, zgine v množstvu nominalnega; svet se kaže v snovi, kakovosti in načinu — v treh, štirih, petih oznakah — in ne v bistvujoči eni besedi. — Z zoževanjem pomena se daljša (kopičiti) beseda. Prvotna enostavna izpoved lahko sicer ostane kot temeljna enota, ki pa jo je potrebno razširjati, dopoljevati, precizirati; označujočih posameznosti postane za glavni stavek hitro preveč, vse pogostejša je zato hipotaksa. Težnja po fotografski zvestobi lahko vede v hiperbaročno kopičenje samostalnikov, pridevnikov, glagolov, ki otežujejo stavek in ga napravijo še komaj izvedljivega (prim. naturalistično »fotografiranje« v stavku iz Govekarjevega romana »V krvi«: »Sam je sedel med nakopičenimi škatlami, okviri, papirnimi in platnenimi slikami — med stoli, mizami, klopni in posteljami — med kmetiškimi kočemajkami, indrami, škrlaki, kožuhi, kučmami, ospeltji in avbami — med gosposkimi krili z vlačami, maskaradnimi kostumi, korzeti in modrci, solnčniki, dežniki, ženskimi in moškimi klobuki, cilindri, palicami in pahljačami — med lopatami, svedri, kladivi, motikami, krampi, verigami, žreblji in plugi — med lonci, steklenicami in košarami in cajnicami... tu je sedel ter krpal neutrudno, dasi je šlo že na polnoč.« 1 stavek = 185 zlogov!)

H koncu zatrjuje Arens še tole: Bistveno večja dolžina besede, kakor bi sicer ustrezala srednji ali podnormalni dolžini stavka, kaže na poudarjeno stvarno, realistično prozo; opazno pod srednjo stavčno dolžino (20—30 zlogov) zastajajoča besedna dolžina je skoraj vedno znamenje ljudske pripovedi; zelo dolgi stavki z opazno prekratko dolžino besed so lahko znamenje močno subjektivno obarvane, celo nestvarne proze, ko se v istem stavku izenačujoče vrstijo objektivni prikaz in osebne primesi.

— K temu skopemu poročilu o nedvomno zanimivem problemu bi na koncu dodali samo pripombo, da bi ustrezno opazovanje slovenskega jezika verjetno dalo nekoliko drugačne izide oz. bi moralo prilagoditi merila posebnostim našega jezika; znano je namreč, s kakšno lahkoto se v nemščini medsebojno sestavljajo kvalitativni in s tem daljšajo besede. Ni pa seveda s tem rečeno, da takšno opazovanje slovenskega pripovednega jezika ne bi bilo mogoče, ali da bi bilo celo nezanimivo.

M. Kmecl
Filozofska fakulteta Ljubljana